

Obrazy krajiny, aneb čtenářský deník o hledání krajinného rázu

Cílek V., Ložek V., Mudra P., Kubíková J., Špryňar P., Čtverák V., Schmelzová R., Obermajer J., Žák V., Kubík M., Gremlica T. & Daněček V.: *Obraz krajiny. Pohled ze středních Čech*. Dokořán, 2011, 310 str. ISBN 978-80-7363-205-2.

Když jsem zhruba před rokem při přípravě nové krajinně-ekologické exkurze do jihozápadních Čech hledal podpůrné materiály a dílčí témata, kterými se budeme s našimi studenty zabývat, požádal jsem také o radu Václava Cílka. Náměty, které jsem dostal, mi doslova vyrazily dech, neboť to byl právě rukopis této knihy se svými 108 kapitolami (záměrně uvádím i ty poslední, protože netradičně komentovaná bibliografie je neméně hodnotná, jako dílčí věcné kapitoly). Ani zdaleka jsem netušil, že místo recenze této trojjediné knihy, mě čeká doslova čtenářský deník čítající desítky stran poznámek (z nich některé jsou zde uvedené *kurzívou*). Název knihy jsem převedl do plurálu, protože její pestrost a mnohvrstevnatost připomínající vyvrásněné a různě přeskládané geologické vrstvy nelze zachytit jedním obrazem či pohledem, leda snad abstraktním, na to je ale text příliš konkrétní a realistický a Cílkovská symbolika se tentokrát drží v mezích pro autora až netypicky skromných. Vzápětí poté, co se ponoříme do rozkrývání jednotlivých vrstev, pochopíme proč. Základem této knihy jsou totiž starší texty. Mimochodem, způsob, jakým autoři pracují s textem, který jakoby nikdy nebyl hotov, je mi velmi sympatický, i když na čtenáře může občas dotírat pocit, že už to někde četl, ale zvědavost, kam se interpretace za deset let posunula, nutí srovnávat. Protože kniha je ve skutečnosti poskládána ze tří různých, a přece kompaktních textů, pokusím se recenzi strukturovat podle nich, i když bych mohl použít libovolné jiné schéma. Geneze textů a postupné prolínání jednotlivých oddílů je popsána a vysvětlená v předmluvě. Oproti předchozím barevným a reprezentačním knihám je tato ilustrována velmi vhodně zvolenými černobílými fotografiemi a reprodukcemi obrazů S. Máchala. Barevné fotografie P. Mudry v kuléru text sice dotvářejí, ale obraznost původních knih nenahradí, a kdyby místo nich bylo zařazeno CD s jejich webovou podobou (viz následující linky), dostal by čtenář kompletní obrazy krajiny včetně všech ilustrací. Pokud se tedy kniha dočká druhého vydání, velmi bych se za toto řešení přimlouval.

První oddíl nese název **Krajinný slabikář** a fakticky se jedná o poněkud zkrácenou a mírně doplněnou knihu *Vstoupit do krajiny* (Středočeský kraj 2004, <http://krajina.kr-stredocesky.cz/>), která ovšem byla reprezentační fotografickou publikací s cílem ukázat pestrost a bohatství středních Čech. Texty jsou však natolik samonosné a kompaktní, že jejich odtržení od obrazového doprovodu si čtenář uvědomí až v okamžiku, kdy se mu dostane do ruky původní publikace. Doporučuji proto po přečtení oddílu projít i zdařilou webovou aplikaci, ve které jsou kromě původních textů zařazeny i doplňující poznámky a odkazy na další literaturu. Jednotlivé texty opravdu skládají zdařilý slabikář, který lze bezesbytku použít jako výklad pojmů, od vysvětlení, co je krajina („krajina je obrazem lidí, kteří ji obývají...“) přes krajinné části, patra a vrstvy, jejichž výčet pak následuje. Tam, kde bychom čekali klasické schéma R.T. Formana a M. Godrona (krajina se skládá z matrice, plošek a koridorů) nacházíme starší výstižné pojetí K. Lynche převzaté z *Obrazu města* (název knihy byl inspirací, za skladebné prvky jsou považovány ohniska, spojnice a plochy ohraničené jejich okraji). Přirovnání krajiny k palimpsestu (= vyškrabaný a znovu přepsaný pergamen) nám pomůže přes biodiverzitu proniknout ke geodiverzitě, která hraje klíčovou roli v celé české kotlině (*Pozn.: rozsáhlejší text k tomuto veledůležitému konceptu najdeme v knize Krajiny vnitřní a vnější, Dokořán 2002, viz také Vesmír 82, 291, 2003/5*), a zase zpět k obyvatelům krajiny, památným stromům i kamenům, alejím, zahradám a parkům, starým i novým cestám, atd. Obraz krajiny se pomalu rozostřuje, protože čas a

ztráta paměti zastírají rukou nedílnou, co je nové a co původní (neofytizace = šíření nepůvodních druhů, urbanizace a neokolonizace, industriál). *Na doporučení autorů si procházím knihu Ladislava Žáka (1947) Obytná krajina a s překvapením zjišťuji, že i v roce 2012 ji nutně potřebuji pro výklad o krajinném rázu.* Nejsme ani v první třetině vstupu do krajiny, a texty se začínají rozcházet, přeskupovat, rozvolňovat. Mezi původní texty vstupují doplněné a nově napsané kapitoly. Autoři se ani zde nevyhnuli apelu na vodohospodáře a krajinné inženýry v souvislosti s klimatickými změnami. Povodně a sucha budou hrát do budoucna stále větší roli, měli bychom se připravit i na nějaký ten požár. *Tato kapitola měla být vytištěna tučným písmem! Nezbyvá než prolistovat Cílkovo Tsunami je stále s námi (Alfa 2006), abychom si připomněli, co se dělo před deseti lety, paměť se už pomalu zastírá, a do říčních niv se opět tlačí všudypřítomná zástavba; co všechno jako daňoví poplatníci zaplatíme po příští povodni?.* Některé kapitoly byly přepsány, další zařazeny do knihy zcela nově (např. témata „pobytová a pocitová“). Poznáme je skoro na první pohled, pokud známe aspoň trochu filmografii prvního z autorů, jsou to kapitoly věnované starým alejím a cestám, či významným vrcholům. *Četba knihy Walden aneb život v lesích H.D. Thoreaua (Paseka, 2006) mi přináší radost a vzpomínku na svět E.T. Setona.* Konečně se dostáváme k duchovnímu rozměru krajiny, nejprve opatrně přes fenomén poutnictví (*knihovnou samovolně protéká pozoruhodná Mikšíčková Sudetská pouť aneb Waldgang, Dokořán 2005*) ke krajinám minulosti (*netrpělivě vyhlížím Balbína!*), následuje několik kapitol, které je třeba prožít v tichém rozjímání, přerušeném snad jen nešetrně zařazenými kapitolami o disturbancích a zchudnutí. *Do zápisníku si s vykřičníkem poznamenávám: Krajinný ráz: estetika, „horizont – věc veřejná“, historie, mýty a poezie (Kvapilovo jezírko v Chudenickém parku...), identita a kompozice. Odkládám Obraz krajiny, protože Krajina a paměť S. Schamy má přes 700 stran (Argo & Dokořán 2008); tato kniha se spíš měla jmenovat Paměť hvězdy, četla se obtížně a krajinný ráz spíš zamlžila, než rozjasnila, nicméně se mi do dalšího obrazu krajiny propojily historie lesů v okolí Fontainebleau s barbizonskou malířskou školou. Zápisník se mi plní dalšími nezbytnými tituly, k nimž se ještě vrátím: Genius loci, Obraz města, Duch a místo. Musím si do přednášky doplnit kapitolu o zdravém urbanismu a zelené infrastruktuře.* Návod na to, jak uchopit krajinu (rozuměj: krajinný ráz) je zdánlivě prostý: „na geodiverzitu navlečeme biodiverzitu, přidáme pravěké a historické vrstvy a skončíme u krásné literatury, umění a náboženství“. Autoři se jakémukoli dalšímu metodickému přístupu vyhýbají, a snad jen jako iniciální náznak cesty zanechávají ilustraci soutoku Vltavy a Labe u Mělníka z prvního vojenského mapování. Kapitulu o budoucnosti krajiny by si zelení měli vzít jako předvolební manifest, v každém případě měla opět být vytištěna tučným písmem, a červeně („co je doma, to se počítá“: potravinová a energetická základna, demografický vývoj). *Víte, co je na téhle knize to nejlepší? Že váš čtenářský deník bude úplně jiný, než ten můj.*

Zatímco abeceda krajiny byla pestrá co do obsahu i formy, pak druhý oddíl **Obraz krajiny** je kompaktnější, zaměřený víc na konkrétní místopis středočeských krajin. Popisuje základní typy krajin a činí tak s důrazem na vývoj geologického podloží a jeho formování během čtvrtohor. Obsahuje výčet komentující celkem 18 typů středočeských krajin plus suburbanizační prstenec Prahy. Tyto kapitoly berte spíše jako námět, kam na výlet, než jako systematického průvodce. Přírodovědně orientovaným čtenářům doporučuji doplnit si informace o vybraných územích také z knihy V. Ložka *Zrcadlo minulosti* (Dokořán, 2008). Velmi sympatické je to, že autoři mají krajinu natolik prochozenou, že nás upozorní i na jevy, o nichž běžné turistické průvodce mlčí či mlží a nenajdeme je ani na internetu. Výlet na Budeč či do okolí Lysé nad Labem však budeme hledat v jiné části knihy.

Třetí oddíl zahrnuje výtah z knihy *Střední Čechy. Příroda, člověk, krajina* (Středočeský kraj a Dokořán 2002, <http://priroda.kr-stredocesky.cz>). Aby se to nepletlo, nebo spíš aby se to pořádně promíchalo,

tak nese titul původní knihy obsažené v prvním oddíle **Vstoupit do krajiny**, protože autorům Obrazu krajiny bylo nejspíš líto tento krásný název aspoň jednou nepoužít. Kapitoly třetího oddílu jsou delší a podrobnější a mapují systematicky neživou a živou přírodu. Oddíl začíná vzpomínkou na badatele minulých staletí. *Konečně Balbín! Jeho Krásy a bohatství české země z roku 1679 (ve zkrácené verzi Panorama 1986) považuji za nejlepší úlovek čtenářského deníku v loňském roce, nejvíc ze všeho mě ovšem překvapilo, jak rychle se země a lidé v ní žijící zotavili z útrap třicetileté války. Zároveň zachytil ranně barokní hospodaření, řemesla a využití přírody a krajiny jako zdroje, a to jazykem nesmírně barvitým – přečtěte si o čižbě, oborním chovu zvířete, rybníkářství a lázeňství, zahradách a parcích či vlastivědě krajů země české.* Závěrem kapitoly věnované historii poznání až k novodobému výzkumu autoři konstatují potřebnost a nezastupitelný význam monografických regionálních studií, zejména v období mezioborových syntéz. Zkrácení a přebudování textu v jednom případě vedlo k nepřesné změně názvu (z původní kapitoly o květeně a vegetaci zbyl jen fyto geografický rozbor květeny, ovšem pod názvem Vegetace). Mohlo se také stát, že místy došlo k duplicitě témat mezi jednotlivými oddíly, zejména prvním a třetím (např. geologie, vývoj suburbie), netýká se to však hloubky zpracování textů. Tak například kapitola se symbolickou stovkou věnovaná urbanizmu rozvíjí myšlenky kapitoly 24–26, 63, 73. Stoprvní kapitola nás pro změnu uvede do obrazárny Národní galerie, bohužel již skončivší vynikající výstavy české krajinomalby 19.–20. století (v deníku přibyla *Má vlast. Česká krajina v díle našich malířů, Orbis 1949 od J. Květa a film Čtyři okamžiky ticha, ČT 2002; v zimě jsme se vydali společně s O. Lebedou a F. Kavánem po jihočeských stopách Antonína Chittussiho, abychom vnímali identitu krajiny jako základ ochrany krajinného rázu*). Navazující zamyšlení o duchu místa je ještě maličko oddáleno kapitolou připomínající mizící technickou památku, staré lokální železniční tratě. Možná tato kapitola měla předcházet tu předešlou, už proto, že železnice společně s barvami v tubě otevřely krajinářům i vzdálenější plenéry, byl to právě Chittussi, kdo zachytil jedoucí vlak na Orleánské dráze a volně jej začlenil do krajiny (ovšem *nezapomeňte se přitom podívat na vlak W. Turnera, 1844*). Společně s autory pak můžeme v závěru knihy přemýšlet o tom, proč norský architekt a urbanista Ch. Norberg-Schulz zařadil do své knihy *Genius loci – krajina, místo, architektura* (Dokořán 2010, *Vesmír* 73, 644, 1994/11) právě Prahu jako příklad romantického města a okolní krajiny, vedle Říma reprezentujícího město klasické a kosmického Chartůmu. *V této knize je řečeno mnohé o skladebných prvcích krajinného rázu (identita a identifikace místa, orientace v prostoru, rozlehlost a rozmanitost, kompozice, perspektiva, komplexnost, kontrasty; barvy, světlo, atmosféra a zeleň; geometrizace a uvolnění prostoru; přizpůsobení horizontálních a vertikálních forem; pocitovost, symbolika a centralita) a vůbec přitom nevdí, že autor vychází z krajiny města. To Ch. Day je v knize Duch a místo (Era 2005) mnohem konkrétnější – hodně prostoru věnuje tomu, aby se obyvatelé cítili dobře, a mj. rozvíjí obor, který bych pracovně nazval „domovní mikroklimatologie“. Přesto oba hovoří o krizi soudobého pojetí místa a jeho architektury a odklonu od principu zasadit domy do zeleně (Le Corbusier, *Vesmír* 88, 134, 2009/2). Bez základů urbanismu se v moderní krajinné ekologii už neobejdeme, zejména pokud chceme pracovat se zelenou infrastrukturou (= městská a příměstská zeleň).*

Barevné přílohy zahrnují ukázky starých map, stručně je komentována doba a okolnosti jejich vzniku. Ovšem text Hornorakouského zemského zákona o sídelním obrazu z roku 1989 nás nenechá na pochybách, že zájem společnosti o krajinný ráz roste. Sídelní obraz vymezuje pohledové zóny a odpovědnost za jeho uchování nese obec. Byl bych nesmírně rád, kdyby tato kniha zafungovala jako, most spojující ochranu přírody, památkovou péči a urbanismus. To, co mi v knize ještě trochu chybí, je větší důraz na zelenou infrastrukturu a připomenutí krajinných památkových zón (KPZ) -

komponované krajiny reprezentující základní kostru krajinného rázu (přitom dílčí prvky KPZ jsou či často byly zachyceny na doprovodném obrazovém materiálu).

Místo obvyklého závěrečného zhodnocení přečtené knihy si dovoluji jedno doporučení pro ty z vás, kteří se rozhodnete si knihu přečíst. Nespěchejte a nečekejte souvislou linii příběhu. Naladte se tak, jako byste si chtěli pustit Hrabalovy / Menzelovy Slavnosti sněženek. Tato kniha nemohla mít výstižnější název (*škoda toho plurálu...*). Představuje nejenom obrazovou galerii středočeské krajiny, galerii tématickou, plnou souvislostí, kde od jednotlivých kapitol budete odbíhat k jiným, vracet se zpět, či hledat vpřed. Pokud nejste ze středních Čech, či k nim nemáte osobní vztah, nevádí. Česká krajina je sice pestrá, ale v zásadě opakující se struktura, zahrnující mnohá podobenství. Kniha rozhodně není učebnicí krajinného rázu, ale je jeho přátelským, občas trochu upovídaným průvodcem. Pro přípravu exkurze mi posloužila naprosto skvěle (širší probíraných témat je tak akorát odrazem toho, co lze studentům za týden ukázat), v detailech občas nestačila, ale to nejcennější, co poskytla, byly mezioborové inspirace. Nakladatelství Dokořán pak patří poděkování za rozumnou ediční politiku, teprve až při přípravě tohoto textu jsem docenil, kolik užitečných knih už vydalo.

BOX

„Snad jsme tu jen abychom řekli: dům, most, studna, brána, džbán, strom ovocný, okno – dokonce sloup a věž...“ (R. M. Rilke, *Obrazy a elegie*, překlad P. Eisner).

25.7.2012

Tomáš Kučera